

GLASOSLOVJE (fonetika)

Glasoslovje se ukvarja s proučevanjem glasov ali fonemov, njihovo tvorbo, sestavo, razvrščanjem in povezovanjem v višje enote.

Drugi izraz za glasoslovje fonetika.

Fonetika se deli na dva dela:

- izgovorno ali artikulacijsko fonetiko, ki proučuje nastajanje glasov in tonov;
- slušno ali akustično fonetiko, ki proučuje slušne značilnosti teh glasov, na podlagi tega, kar slišimo s pomočjo zapisa različnih naprav ali z ušesi.

Fonologija je del fonetike, ki proučuje pomensko-razločevalno vlogo posameznih pojavov glasoslovja. Osnovna enota fonologije je fonem ali glas.

Fonemi so glasovi, ki razločujejo pomen besed.

Črke so pisna znamenja, s katerimi zapisujemo glasove.

Glasovi so zvoki, ki jih tvorimo z govorili.

GOVORILA IN NJIHOVA DEJAVNOST

Glasove, ki jih uporabljamo za govorno sporazumevanje, delamo s skupino organov, ki jih imenujemo govorila.

Med govorne organe prištevamo: trebušno prepono, rebra, mišice prsnega koša, pljuča, sapnici in sapnik, grlo z glasilkami, stene goltne votline, jezik, zobe in ustnice.

Prvotna naloga teh organov je omogočanje dihanja ali pripravljjanje hrane, sodelovanje pri tvorbi glasov pa je njihova drugotna naloga.

Nastanek glasu: Potem ko vdihnemo, se trebušna prepona dvigne, mišice prsnega koša pa stisnejo rebra. Prostornina prsnega koša se zmanjša in njegove notranje stene pritisnejo na pljuča. Pljuča se skrčijo, zrak pa se umakne proti grlu. V grlu sta dve mišici, ki ju imenujemo glasilki, in se med govorjenjem treseta. Zaradi njunega tresenja pa prihaja do nastanka glasov.

Z govorili lahko tvorimo veliko različnih glasov, za medsebojno sporazumevanje pa potrebujemo samo nekatere izmed njih.

Slovenski knjižni jezik pozna 29 pomensko razločevalnih fonemov ali glasov, za katere pri zapisovanju uporabljamo 25 črk:

a, b, c, č, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž.

Osnovne skupine fonemov

Fonemi ali glasovi se delijo na samoglasnike ali vokale in na soglasnike ali konzonante.

1. Glasovi z največjo odprtostno stopnjo - samoglasniki
(i, e, , a, , o,).
2. Glasovi s srednjo odprtostno stopnjo - zvočniki
(m,n,l,r,j,v).
3. Glasovi z najmanjšo odprtostno stopnjo - nezvočniki
zaporniki: - zveneči: b,d,g
                  - nezveneči: p,t,k
zlitniki: - zveneči: dž
                  - nezveneči: c,č
priporniki: - zveneči: z, ž
                  - nezveneči: f, s, š, h

FONEM

Fonem ali glas je tista enota, ki razločuje pomene besed.

Npr.

ta - da
siti - biti - viti - niti
vaš - veš

ČRKA je pisno znamenje za določen glas oz. skupine glasov. Tip črk, ki jih uporabimo za zapis je lahko različen (male, velike, pisane ali tiskane).

Slovenski knjižni jezik ima 29 fonemov in 25 črk.

FONEMI SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

SAMOGLASNIKI

(i, e, a, o, u,)

SOGLASNIKI

ZVOČNIKI
(m, n, r, l, v, j)

NEZVOČNIKI

PRIPORNIKI		ZLITNIKI		ZAPORNIKI	
zveneči	nezvенеči	zveneči	nezvенеči	zveneči	nezvенеči
(z, ž)	(f, s, š, h)	(dž)	(c, č)	(b, d, g)	(p, t, k)

SAMOGLASNIKI (VOKALI)

Samoglasniki ali vokali so glasovi, pri katerih je govorna cev najbolj odprta, med seboj pa se ločijo po tem, kako je oblikovana.

Glede na način izgovora samoglasnike razvrščamo v samoglasniški trikotnik:

i	u
e	o
a	

Zapisovanje samoglasnikov

Foneme (glasove) *i*, *u* in *a* zapisujemo vsakega s svojo črko. *Polglasnik ter ozki in široki e* zapisujemo s črko *e* (polglasnik včasih zapisujemo tudi s črko *r*). *Široki in ozki o* zapisujemo s črko *o*.

Mesto naglasa ter ozkost in širokost glasov pa zaznamujemo s posebnimi razločevalnimi znamenji.

Lastnosti samoglasnikov

Samoglasniki imajo še nekatere lastnosti, ki niso odvisne od položaja jezika in ustnic, ampak od lastnosti glasu. Te lastnosti so trajanje, jakost (glasnost) in ton. Slovenski jezik tako loči jakostno in tonemsko naglaševanje.

Jakostno naglaševanje

Naglašene samoglasnike od nenaglašanih lahko loči jakost, tj. moč glasovnega gradiva. Večja glasnost naglašene samoglasnika je tu odvisna predvsem od količine izdihanega zraka.

Naglasna znamenja jakostnega naglaševanja

ostrivec ( ) - zaznamuje mesto naglasa, dolžino samoglasnika, ozkost e in o

strešica ( ) - zaznamuje mesto naglasa, dolžino samoglasnika, širokost e in o

krativec ( ) - zaznamuje mesto naglasa, kratkost samoglasnika, ozkost e in o

Predvidljivost izgovora

Ozki e izgovarjamo v večini besed; v domačih in prevzetih: krema, lekcija, džez, Peking, Unesko ...

Široki e izgovarjamo:

- če je e nenaglašen (*perut, nekoč, pamet ...*)
- če naglašenemu e-ju sledi j, temu pa še kak samoglasnik (*veja, ideja, zamejec ...*)
- če naglašeni e v prevzeti besedi stoji pred r (*šofer, atmosfera, Bern ...*)
- v roditelju, dajalniku, mestniku in orodniku števnikov *pet, šest, sedem, devet in deset* ter v ustreznih vrstilnih števnikih
- v besedah *metla, peta, čelo, mene, nesem ...*

Ozki o izgovarjamo v večini besed (*forum, kolona, norma, obloga*

...)

Široki o izgovarjamo:

- če je o nenaglašen (*bolan, korito, nevarnost ...*)
- če naglašenemu o sledi v (*nova, mostovi ...*)
- v priponah -oba, -oča, -ota (*grenkoba, lenoba, čistoča, sramota ...*)
- v besedah *gora, kosa, lonec, okno, hropem ...*

Polglasnik izgovarjamo:

- v besedah, ki sicer ne bi imele nobenega samoglasnika (*pes, šel, ves ...*)
- pred r, če ni ob njem nobenega drugega samoglasnika (*brv, obrvi, trd, rjav, septembrski, Petrček ...*)
- pred samostalniškima priponama -c in -k ter pridevniškima priponama -k in -n (*brivec, kosec, fantek, redek, železen*)
- v besedah: *bezeg, čeber, deska, dež, kes, megla, pečka, semenj, steber, steza, tema, ven ...*

Kratki naglašeni samoglasniki so mogoči večinoma le v zadnjem ali edinem zlogu besed: pokop, pripovedoval, zet, tja ...

Samoglasniški sestavi

Samoglasniški sestavi se oblikujejo glede na to, ali so samoglasniki naglašeni ali ne (glede na moč).

V slovenskem knjižnem jeziku ločimo tri samoglasniške sestave:

- dolge naglašene samoglasnike;
- kratke naglašene samoglasnike;
- nenaglašene samoglasnike.

Naglašeni samoglasniki so lahko dolgi ali kratki, nenaglašeni samoglasniki pa so samo kratki.

NAGLAŠENI		NENAGLAŠENI	
DOLGI	KRATKI		
í é e á	ú ó ô		

Tonemsko naglaševanje

Tonemsko naglaševanje je naglaševanje, pri katerem je pomembna menjava tonske višine samoglasnikov. Naglašeni samoglasnik lahko izgovarjamo z različno visokim tonom in s tem razlikujemo pomen besed.

Tonemsko naglaševanje pozna velik del Slovenije, zlasti na Dolenjskem, Gorenjskem in Koroškem, ob zgornji Soči in v Beneški Sloveniji (tersko in nadiško narečje).

Slovenski knjižni jezik pozna jakostno in tonemsko naglaševanje.

Naglasno mesto (enonaglasnost, večnaglasnost)

Slovenske besede imajo večinoma samo po eno naglasno mesto. Besede z enim samim naglasom imenujemo enonaglasnice. Besede z dvema ali več naglasi imenujemo večnaglasnice (sestavljenske, zloženske, sklopi).

Primer:

- enonaglasnice: kosi, hiša, oče;
- večnaglasnice: nadkuhar, živinozdravnik, bogve.

Besede, ki nimajo naglasa, imenujemo breznaglasnice oz. naslonke ali klitike.

—

Naslonke ali klitike

- so besede brez naglasa. Glede na katero besedo se naslanjajo jih delimo na:
- predslonke (proklitike), ki se naslanjajo na besedo za seboj (Bi si ga privoščil?);
- zaslone (enklitike), ki se naslanjajo na besedo pred seboj (Udaril te je?).

Med naslonke štejemo:

- navadne predloge: brez, čez do, iz, med ...
- veznike: a, in, pa ...
- nikalnico ne;
- glagolske oblike pomožnika biti: sem, si, je ...
- oblike osebnih zaimkov za 2., 3. in 4. sklon.

SOGLASNIKI - KONZONANTI

Soglasniki so glasovi srednje in majhne odprtostne stopnje. Glede na stopnjo odprtosti govorne cevi, glede na tvorbo, zvonečnost in mesto zapore jih delimo na različne skupine.

Po odprtostni stopnji soglasnike delimo na:

- zvočnike, glasove srednje odprtostne stopnje (r,l,m,n,v,j);
- nezvočnike, glasove njamanjše odprtostne stopnje (p,t,k,c,č,f,s,š,h,b,d,g,dž,z,ž).

Glede na tvorbo jih delimo na:

- ustne (v,l,r,j,z,ž,b,d,dž,g,pt,c,č,k,f,s,š,h);
- nosne (m,n).

Glede na zvonečnost jih delimo na:

- zvoneče (- pri izgovoru se glasilki treseta r,l,m,n,v,j,z,ž,b,d,dž,g);
- nezvoneče(- pri izgovoru se glasiki ne treseta p,t,k,c,č,f,s,š,h).

Glede na mesto zapore jih delimo na:

- prednje: m,v,b,p,f;
- srednje: n,l,r,j,z,ž,d,dž,t,c,č,s,š;
- zadnje: g,k,h.

ZVOČNIKI

Zvočniki so glasovi srednje odprtostne stopnje, vsi so zveneči.

Zvočniki so:

- nosna m in n
- ustni glasovi:
  - r , v = jezičnika
  - l = ustnični drsnik
  - j = nebni drsnik

Zvočniki ne vplivajo na izgovor pred njimi stoječih nezvočnikov (*tnalo - dno, tretji - dreti, tlaka - dlaka, satje - sadje, tvoj - dvoj*).

Zvočniki tudi nimajo ustreznih nezvenečih parnih glasov.

Zvočniki se lahko družijo v zvočniške sklope:

- začetne: *vrag*
- srednje: *himna*
- končne: *bolj*

V istem zlogu se držijo samoglasnika (*varnostni, park*).

Izgovor zvočnikov:

- m : z ustnicami naredimo zaporo, z jezikom pa odpremo vhod v nosno votlino
- v : zrak se drgne med zgornjimi sekalci in spodnjo ustnico
- n : konica in robovi jezika zračni tok prestrežejo tako, da lahko uhaja skozi nos
- r : zračni tok jezično konico odmakne in spet primakne od zgornjih dlesni
- l : jezična konica na srednjih dlesnih dela zaporo, zrak pa uhaja na obeh straneh jezika
- j : jezik se za kratek čas precej približa prednjemu trdemu nebu

Zvočniške variante

- Zvočniki se ob nekaterih sosednjih glasovih izgovarjajo drugače
- imajo položajske različice ali variante.

Zvočnik v

- v = predsamoglasniški, zobnoustnični
  - izgovarjamo ga pred samoglasnikom iste besede:
vino, voda, siva, svet, vrt
- u = dvoglasniški, zasamoglasniški, dvoustnični
  - izgovarjamo ga v položaju za samoglasnikom in na koncu besede (v izglasju), zapisujemo pa ga z v oz. l:
siv, prav, bel
- w = dvoustnični (ustničnoustnični), šumni, zveneči
  - izgovarjamo ga pred zvenečim soglasnikom in na koncu besede za zvočnikom: vzeti, vdeti, vnuk, vrana, vlak
- = dvoustnični (ustničnoustnični), nezveneči
  - izgovarjamo ga pred nezvenečim soglasnikom: vsak, predvsem

Zvočnik l

- l = navadni
  - izgovarjamo ga na koncu besede: kanal, val, šal
- = malo mehčani ali podaljšani
  - izgovarjamo ga pred j: poljski
- = trdi l in grgravi r nista knjižna

Zvočnik n

- n = zobni (zobnovenčni): naš, ona, Ana, Nina
- = mehkonebni (mehkonebnojezični) - pred k, g, h se zapora dela na mehkem nebu: Anka, Angela, Anhovo
- = mehčani - pred j je predviden izgovor s privzdignjenim srednjim delom jezika: konj, konjski

Fonem v izgovarjamo samo pred samoglasnikom v isti besedi (voda, veja, navihan ...).

Na koncu besede ali v položaju med samoglasnikom (na levi) in soglasnikom (na desni) sredi besede ga izgovarjamo podobno kot *samoglasnik u* (*siv, vzeti ...*).

NEZVOČNIKI

Nezvočniki so glasovi najmanjše odprtostne stopnje; glede na tvorbo jih razdelimo na zapornike, zlitnike in pripornike.

Nezvočniki se med seboj razlikujejo po tem, da se pri nekaterih glasilke ne tresejo (nezveneči), pri nekaterih pa se tresejo (zveneči).

	<i>zaporniki</i>	<i>zlitniki</i>	<i>priporniki</i>
<i>nezveneči</i>	p t k	c č	f s š h
<i>zveneči</i>	b d g	dž	z ž

Tvorba in izgovor nezvočnikov

Zapornike delamo tako, da z ustnicami ali z jezikom naredimo zaporo in s tem preprečimo uhajanje zraka. To zaporo hitro odstranimo in tako nastane glas.

Zlitnike tvorimo z zlitjem zapore in pripore jezika ob zgornjih dlesnih.

Priporniki nastanejo tako, da z jezikom delamo samo delno zaporo ob zgornjih dlesnih.

Nezveneče nezvočnike izgovarjamo:

- na koncu besede pred premorom ali pred drugo besedo, ki se začne na samoglasnik ali zvočnik: *sat ostane, sat je dober*
- pred samoglasniki in zvočniki iste besede: *satu, satje, sat*

Zveneče nezvočnike izgovarjamo pred samoglasniki, zvočnikom ali zvenečim nezvočnikom: *sadu, sadje, sodba*

GLASOVNI SKLOPI

Glasovni sklop je zaporedje dveh ali več soglasnikov ali samoglasnikov v besedi in na meji med dvema besedama.

O samoglasniškem sklopu govorimo, kadar na meji med dvema besedama ali v besedi skupaj stojita dva samoglasnika.

O soglasniškem sklopu govorimo, kadar na meji dveh besed ali v besedi skupaj stojita dva soglasnika.

Sklopi se v zlogih ravnaajo po pravilih o razvrstitvi fonemov oz. po nekem določenem vzorcu. Temeljni zložni vzorec slovenskega jezika je:

N	Z	S	Z	N
nezvočnik	zvočnik	samoglasnik	zvočnik	nezvočnik

Zlog

Zlog je skupina glasov, zbranih okrog samoglasnika. V jedru zloga je samoglasnik, tu je odprtostna stopnja največja, proti levi in desni pa se zmanjšuje. Nezvočnikov in zvočnikov je v istem zlogu na isti strani samoglasnika lahko tudi več (*stisk, mnog, čoln*).

Primer:

N	Z	S	Z	N
k	r	a	m	p
p	l	a	v	ž

IZGOVOR GLASOVNIH SKLOPOV

SAMOGLASNIŠKI SKLOPI

Med dvema zlogoma ali med dvema besedama lahko prideta skupaj, drug ob drugega, dva enaka ali različna samoglasnika.

- Če sta meji dveh besed ali v besedi dva samoglasnika izgovarjamo oba tako, da vmes ne delamo premora:
bodo odnesli, po apno, za okno; pootročiti, poapneti, preiti
- Če je drugi samoglasnik v sklopu *nenaglašeni i ali u*, se namesto *i-ja* izgovarja kar *i* (blizu izgovora glasu *j*):
po igrače
  - namesto *u-ja* se izgovarja *u* (dvoglasniški, zasamoglasniški, dvoustnični): *preudarno*
- Samoglasniške sklope *ia, ie, io* in *iu* navadno izgovarjamo z *vmesnim j*, ki ga ne pišemo: *dieta, violina, radio*
  - v občnih imenih pred končnim samoglasnikom *j* tudi pišemo: *simetrija, arija, geometrija*

SOGLASNIŠKI SKLOPI

- Če sta v besedi na meji dveh zlogov ali na meji dveh besed skupaj dva enaka trajna soglasnika, se v govoru združita v enega daljšega: *sem moral semoral, povej Jožetu povejožetu, s seboj seboj*
- Če enaka glasova nista trajna, se izgovarjata kot en daljši ali vsak zase: *oddati odati*
- Nezvočnik se na začetku in na sredi besede ravna po drugem glasu: če je drugi nezveneč, prvi pa zveneč, izgovorimo še prvega nezveneče; če je drugi nezvočnik zveneč, prvi pa nezveneč, izgovarjamo nezveneče še prvega:

vrabček vrapček
ozka oska
kdo gdo
svatba svadba

- Do podobne premene prihaja tudi na meji med dvema besedama:

dež prši d š prši
igraš Bacha igraž baha

- Sklopi *dc, sš, cz, čz*, ki so v govorni verigi neizgovorljivi, se spremenijo tako, da se prednji glas prilagodi izgovoru naslednjega ali pa se vsak glas izgovarja posebej:

pod cesto poccesto
predčasno pretčasno
s šivanko sšivanko
konec zgodbe konedzgodbe